

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

TARJIMA NAZARIYASI VA AMALIYOTI FAKULTETI

TARJIMA NAZARIYASI VA AMALIYOTI KAFEDRASI

Leksik transformatsiyalarning pragmatik xususiyatlari

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

BMI Tarjima nazariyasi va
amaliyoti kafedrası majlisida
muhokama qilindi va himoyaga
tavsiya etildi. Bayonnoma № ____
2020 yil “ ____ ”
Kafedra mudiri: Qo‘ldoshev. O‘

Ilmiy rahbar: f.f.n. N. Turdiyeva

Bajardi: Aslonova. M

SAMARQAND – 2020

BU YERDA BMI SAYT UCHUN QISMAN BERILGAN

MUNDARIJA

KIRISH	2
 I BOB. TARJIMADA TRANSFORMATSIYA VA PRAGMATIKA.	
1.1. Tarjimada transformatsiya va uning turlari.....	7
1.2. Leksik transformatsiyalar (almashtirishlar).....	12
1.3. Tarjimada pragmatika tushunchasi.....	21
Birinci bob bo'yicha xulosa.....	28
 II BOB. BADIY TARJIMADA LEKSIK TRANSFORMATSIYALARDAN FOYDALANGAN HOLDA PRAGMATIK XUSUSIYATLARNI TAHLIL QILISH. (G. Robbinsning "Qaroqchi" romani misolida.)	
2.1. Stilistik xarakter bilan aniqlanadigan transformatsiyalar.....	31
2.2. Transformatsiyalarning emotsional bo'yoqdorlik bilan aniqlanishi.....	35
2.3. Transformatsiyalarning kommunikativ xususiyatlar bilan aniqlanishi.....	42
2.4. Realiya va terminlarni ifodalovchi transformatsiyalar.....	45
Ikkinchi bob bo'yicha xulosa.....	53
 XULOSA	55
 FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	59

KIRISH

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek "Dunyo shiddat bilan o'zgarib, barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga rahna soladigan turli yangi tahdid va xavflar paydo bo'layotgan bugungi kunda ma'naviyat va ma'rifatga, axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga yetish uchun intilishga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir. Aynan ta'lim va ma'rifat bashariyat farovonligining asosiy omillaridan hisoblanadi, insonlarni ezgulikka da'vat etadi, sahovatli sabr-qanoatli bo'lishga undaydi. Muqaddas islom dinimiz bizga aynan shuni o'rgatadi" [1, 27 b.].

"Ta'lim va tarbiya, ilm-fan, sog'liqni saqlash, madaniyat va san'at, sportni rivojlantirish masalalari, yoshlarimizni chuqur bilimga ega bo'lishi, chet tillarini va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini puxta egallashni ta'minlash doimiy ustuvor vazifamiz bo'lib qoladi" [1,16 b.].

Islohotlar nafaqat iqtisodiy-siyosiy sohada, balki ta'lim sohasida ham olib borildi. Krill alifbosidan yangi o'zbek alifbosiga o'tildi. Maktab darsliklari o'z madaniyatimiz va ma'naviyatimiz asosida, so'nggi fan bilimlarini o'z ichiga olgan holda qayta ishlab chiqildi. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi qabul qilindi. Shu asosda litsey, kollejlarda barpo etildi. Ta'lim sohasida boshqa qator ishlar qilindi va qilinmoqda.

Qolaversa, yurtimiz mustaqillikka erishganidan so'ng yoshlarni bilimli, yuksak salohiyatli va barkamol shaxs qilib tarbiyalash borasida katta odim qo'yildi. Birinchi Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Ilgari o'zbek adabiyotining namunalarini boshqa tillarga tarjima qilish asosan uchinchi til, ya'ni rus tili orqali amalga oshirilardi. Bu borada qilingan katta ishlarni munosib baholagan holda, endilikda adabiyotimizning eng yetuk asarlarini bevosita ona tilimizdan g'arb va sharq tillariga tarjima qilishga qaratilgan ishlarni kuchaytirishimiz zarur.

Buning uchun xorijiy tillarni, adabiyot va badiiy tarjima san'atining nazariy va amaliy jihatlarini har tomonlama puxta egallagan mutaxassislarini tayyorlash imkoniyatlari bizda mavjud." O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonuni va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" talablaridan kelib chiqqan holda,

bilimli, mohir va zukko, vatanga fidoyi tarjimonlarni tayyorlash eng dolzarb vazifadir.

Shunga muvofiq, bo'lajak tarjimonlar tarjima sohasiga doir bilim-ko'nikmalarni chuqur anglab yetish bilan birga, til va madaniyat, tilning o'ziga xos tabiati, leksikasi, tarjimon nutqi kabi ilm sirlaridan to'la xabardor bo'lishi bugungi kun talabidir. Shundagina Davlat tili - o'zbek tilini barcha jabhalarda keng qo'llashga erishiladi. O'zbek davlatchiligining muhim davlat ramzi belgisi sifatida o'zbek tilining xalqaro doirada qo'llanishi O'zbekiston davlati taraqqiyoti uchun muhim ma'naviy omil bo'lib xizmat qiladi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda ingliz tili xalqaro aloqalar tiliga aylandi. O'zbekiston jahon hamjamiyatiga integratsiyalasharkan, mamlakatda ham ingliz tilining ahamiyati oshib bormoqda. Shuningdek, xalqaro tarmoq (internet) materiallarini, ko'plab fan-texnika yangiliklarini ingliz tilida topish mumkin. Biz ingliz tilini nafaqat mamlakatimiz rivojiga hissa qo'shishi mumkin bo'lgan fan texnika yangiliklari, xalqaro muloqot, balki mamlakatimiz tarixi, buyuk ajdodlarimiz haqida ma'lumot berish, an'alarimiz, madaniyatimizni targ'ib qilish uchun ham o'rganishimiz zaruriyatga aylandi. Shu sababli, ingliz tilining ta'lim sohasidagi ahamiyati oshdi.

Mavzuning dolzarbligi. Mazkur bitiruv malakaviy ishning dolzarbligi tarjimada leksik transformatsiyalarning pragmatik xususiyatlari va ularning o'zbek tilida berilishi, shuningdek, ularni tarjima qilish usullari yetarlicha o'zbek tilida yoritilmagani. Xolbuki, hozirgi paytda jahonda yuz berayotgan iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy yangiliklardan xabardor bo'lish davr talabidir va pragmatik xususiyatlarini hisobga olgan holda ingliz tilidagi materiallarni o'zbek tiliga tarjima qilishga ehtiyoj sezilmoqda.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Pragmatika sohasi birinchi marta XX asrning birinchi yarmida o'rganila boshlandi. Bir qancha olimlar shu sohada ish olib bora boshlashdi. 1983 yilda Gollandiyada birinchi «Pragmatika» jurnalini nashr ettirildi. Levinning «Pragmatics», Jeofrey Lichning «Principle of pragmatic association» nomli kitoblari bu sohadagi jiddiy tadqiqotlardan edi. 1988 yilda IPA

(International Pragmatics Association)ning tashkil etilishi pragmatikaning fanda dolzarb yo'nalish sifatida o'rin egallaganligini ko'rsatadi. Jahon tilshunosligida pragmatikaning Britaniya va Amerika maktablari shakllandi. Bizning yurtimizda tilshunos olimlardan R.A. To'raboeva va G'. Rahimovlar pragmatika sohasini o'rganib shunga oid bir qancha maqolalar yaratganlar.

Ishning maqsadi. Bitiruv malakaviy ishimizning maqsadi tarjimonlik fakultetlarida «yozma tarjima», «ona tiliga tarjima», «chet tiliga tarjima» kurslarida amaliy mashg'ulotlarda zarur bo'lgan asosiy tarjimaviy muammolar: leksik transformatsiyalarning asosiy turlariga oid nazariy bilimlarni o'rganish va tarjimada pragmatika masalasini kengroq yoritib berish, shuningdek ularni umumlashtirgan holda o'zbek tilida bayon qilishdir. Bularning hammasi tarjima mutaxassisligiga o'rgatishning lisoniy va didaktik asoslarini atroflicha o'rganishga, ularni inglizchadan o'zbekchaga va o'zbekchadan inglizcha tarjima amaliyotini o'rganayotgan talabalar uchun yaxlit qo'llanma holiga keltirishdir.

Ishning vazifalari. Bitiruv malakaviy ishimizning vazifalari quyidagilardan iborat:

- Tarjima jarayonida transformatsiyalarning ishlatilishini o'rganish;
- Leksik transformatsiyaning pragmatik xususiyatlarini tadqiq qilish;
- Transformatsiya mavzusida tadqiqotchilarning olib borgan ishlarini tahlil qilish va hokozolar.

Mavzuning obyekti va predmeti. Bitiruv malakaviy ishimizning obyekti tarjimada leksik transformatsiyalarning pragmatik xususiyatlari bo'lib, asosiy manbaa sifatida rus va o'zbek tarjimashunos olimlarining bu boradagi ishlaridir.

Ishda qo'llanilgan usublar. Bitiruv malakaviy ishimizni bajarishda tadqiqotning metodologik asosini umumiylikdan xususiylikka oid dialektik falsafa qonuniyatiga va lisoniy tilshunoslikda shakllangan tavsiflash, qiyoslash, tahlil kabi usullardan foydalandik. Bu boragi fikrlarni misollar orqali asliyat, rus tili va o'zbekcha matnlar orqali tahlil qilishga urindik.

Ishning ilmiy yangiligi. Bitiruv malakaviy ishimizning yangiligi tarjima mutaxassisligiga o'rgatishda talabalarga transformatsiya va pragmatikaga oid

nazariy bilimlar naqadar muhimligini ham nazariy, ham amaliy yaxlit holda to'plash va o'zbek tilida bayon qilinishidir.

Ishning natijalari. Tadqiqod ishi mashhur jahon adabiyoti na'munalaridan biri va uning rus tiliga tarjimasini tahliliga asoslanadi va shu bilan birga transformatsiya va pragmatika, ularning turlari haqida ham talabalarga nazariy bilim beradi. Mazkur ish tarjimada transformatsiya va uning turlari hamda leksik transformatsiyalar haqida ma'lumot beradi. Bundan tashqari tilshunoslikdagi pragmatika tushunchasi, uning fanga kirib kelish qisqacha tarixi hamda shu sohada yaratilgan bir nechta asarlar haqida so'z boradi. Ushbu ish tilshunoslikning pragmatika va transformatsiya sohalarini o'rganayotgan yoki ilmiy ish olib borayotgan mutaxassislariga boshlang'ich qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Ishning nazariy ahamiyati. Mazkur bitiruv malakaviy ishning nazariy ahamiyati transformatsiya orqali qilingan tarjimaning bugunga qadar erishgan yutuqlarini o'rganish, ularni umumlashtirish, uning istiqboli haqidagi nazariy qarashlarni ilmiy tahlil etishga qaratilgan.

Ishning amaliy ahamiyati. Bitiruv malakaviy ishimizning amaliy ahamiyati bizningcha shundaki, o'zbek tilida bayon qilinayotgan tarjima jarayonining lisoniy aspektlari oliy o'quv yurtlari tizimida tarjimonlik mutaxassisligiga tayyorlashning yangicha tizimiga o'tishiga va shu orqali tarjimonlarning yangi avlodini yaratishga amaliy jihatdan yordam beradi. Bunday yaxlit metodik ko'rsatmalarning o'zbek tilida haligacha nashr qilinmaganligi ham ishimizning amaliy ahamiyatini belgilaydi.

Ishning hajmi va tuzilishi. Bitiruv malakaviy ishimiz 61 sahifadan iborat bo'lib «Kirish», 2 bob va bir necha bo'limlardan iborat. 1-bob pragmatika va transformatsiyaga oid nazariy ma'lumotlarni o'z ichiga olgan bo'lsa, 2-bob esa amaliy qism hisoblanadi. Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatida ishimizda foydalanilgan mualliflarning asarlari alfavit tartibida berilgan.

I BOB

TARJIMADA TRANSFORMATSIYA VA PRAGMATIKA

1.1 Tarjimada transformatsiya va uning turlari

Tarjimani biz juda katta bilim va ko'p mehnat talab qiladigan ko'p qirrali bir faoliyat deb bilamiz. Tarjimashunos olim I. Zinger: «Tarjimon sinchkov o'quvchi, ajoyib uslubchi, so'z ustasi, psixolog, har tomonlama bilimdon bo'lishi kerak», deydi [17, 164 b.].

Ammo shuni ham e'tibordan qochirmaslik lozimki, bu ishga ixlos bilan yondashishga shaylangan tarjimonlar uchun aniq ishlangan uslubiy yo'riqnoma yohud tarjimada aniqlikka erishish borasida qat'iy bir to'xtamning o'zi yo'q. Tarjimada aniqlik tarjima asarning asliyatga nechog'li yaqinligida, ya'ni adekvat ekanligida namoyon bo'ladi. Tarjima - bu tillararo transformatsiyalar majmuasidir, chunki bir tildan ikkinchi tilga biror parchani o'g'irganda biz bevosita manba (source language) tilidagi matn mazmunini tarjima tiliga (target language) ko'chiramiz, ya'ni transformatsiya qilamiz..

Shunday qilib, tarjimon turli-tuman o'zgartirishlardan (transformatsiyalar) foydalanadi.

Ularning eng muhimlari quyidagilar:

1. So'z tartibini o'zgartirish;

2. Turli leksik almashtirishlar:

A) sinonim so'zlar bilan almashtirish;

B) antonim so'zlar bilan almashtirish;

V) bir so'z turkumini boshqa so'z turkumi bilan almashtirish;

D) qisqartmali so'zlarni to'liq tarjimasini berish yoki aksi, chunki unday qisqartma tarjima tilida yo'q (UK-YUK deb bo'lmaydi yoki BK deb bo'lmaydi chunki bunday qisqartma yo'q shuning uchun UK Birlashgan Qirollik deb o'g'iriladi);

3. Sintaktik o'zgartirishlar (transformatsiyalar):

A) qo'shma gapni sodda gap bilan tarjima qilish;

B) sodda gapni qo'shma gap bilan o'g'irish;

- V) bosh gapni ergash gap bilan almashtirish;
 - G) ergash gapni qo'shma gap bilan berish;
 - D) teng bog'langan qo'shma gapni ergash gapli qo'shma gap bilan o'girish;
 - E) ergash gapli qo'shma gapni teng bog'langan qo'shma gap orqali o'girish.
4. Analogik tarjimada sintaktik o'zgartishlar (transformatsiyalar):
- a) sodda gapni sodda gap orqali o'girish;
 - b) qo'shma gapni qo'shma gap orqali o'girish;
5. Antonomik tarjimada sintaktik o'zgartishlar:
- A) manba tildagi kesimni tarjima tilida antonimik shaklda berish (ya'ni bo'lishli shaklni shaklsiz shakl orqali);
6. Sinonimik tarjimada sintaktik o'zgartishlar
- a) manba tilidagi vositani birdan ortiq sinonimlik vositalar orqali berish;
7. Kompensatsiya (o'rnini qoplash);
8. Qo'shishlar (o'rinli qo'shishlar, o'rinsiz qo'shishlar);
9. Tushirib qoldirishlar (kerakli va keraksiz tushirib qoldirishlar);
10. Kalka (uzib qoplash, o'zini ko'chirib o'tish, transkripsiya, transliteratsiya);
11. "Xijja"lab tarjima qilish (буквальный перевод): ("*Qizil*" burchak, red corner) (*agitbrigada, agitbrigade*), (*shanbalik, , субботник, subbotnik*).

Yuqoridagi o'zgartishlar (transformatsiyalar)ni quyida alohida ko'rib o'tamiz. Bu transformatsiya turi bir tildagi qonuniyatlarga binoan qurilgan gaplarni ikkinchi bir tilga o'girish paytida manba tilidagi so'z tartibining o'zgarishida yaqqol ko'zga tashlanadi.

Masalan: I have read her letter

1 2 3 4

Ushbu gapni o'zbekchalashtirganimizda uning mavjud so'z tartibi o'zgaradi, ya'ni tarjima tili qonuniyatlariga ko'ra so'z tartibi tarjimada aks etishi kerak.

Masalan: Men uning xatini o'qib bo'ldim.

1 3 4 2

Shunday qilib manba tilda soʻz tartibi SVO boʻlsa, tarjima tilida soʻz tartibi SOV ekanligini koʻrib turibmiz. Bu esa har ikki tilning turli tipologik guruhlariga mansub ekanligini koʻrsatib turibdi.

Mobodo, manba til va tarjima tili bir tipologik guruhga qarashli (qarindosh) til boʻlsa, unda soʻz tartibi oʻzgarmaydi.

Qiyoslang:

I have read her letter

1 2 3 4

Я прочитал ее письмо

1 2 3 4

Demak, bu transformatsiya qarindosh yoki tipologik jihatdan yaqin boʻlgan tillar bilan ish koʻrilganda, amalda qoʻllanilmaydi, aksincha boshqa transformatsiyalar orqali amalga oshiriladi.

2. Turli xil leksik almashtirishlar:

a) sinonim soʻzlar bilan almashtirish

My parents are workers - Mening avlodlarim ishchilar.

I have seen the lass (pari, qiz) - Men bu qizni (parini, nozanin, goʻzal narsani, parivash, goʻzal malikani, suluvni) koʻrganman.

b) antonim soʻzlar bilan almashtirish:

He is young - U qari emas.

He is no fool - U aqlli.

v) boshqa soʻz turkumlari bilan almashtirish:

He likes books. His hobby is boxing

(noun) (gerund)

U kitob oʻqishni yaxshi koʻradi.

(harakat nomi)

Uning qiziqqan sohasi -boks (noun)

3. Sintaktik transformatsiyalar:

A) qoʻshma gapni sodda gap bilan tarjima qilish:

I came here so that (in order that)

I might study. (sub. clause of purpose)

Men bu erga o'qigan (o'qish uchun) (o'qish maqsadida) keldim.

(simple extended sentence)

B) sodda gapni qo'shma gap orqali berish:

I came in order to study here (simple ext. sentence)

Men bu erga o'qiyman deb keldim. (subordinate clause o purpose)

V) bosh gapni ergash gap bilan almashtirish va aksincha:

While I was eating my eggs these two strangers came in.

I was eating my eggs when these two strangers came in.

Ikki begona kishi ichkariga kirib kelganda men quymoq yeb o'tirgandim.

Men quymoq yeb o'tirganimda ikki begona kishi kirib keldi.

G) teng bog'langan qo'shma gapni ergash gapli qo'shma gap bilan almashtirish.

The girl was standing by the machine and the boy was playing in yard.

Qiz mashina oldida turgan paytda bola hovlida o'ynayotgan edi.

He was so busy and that kept him at home.

U juda band edi shu sababli uyda ushlanib qoldi.

Analogik tarjima:

4. Sodda gapni sodda gap orqali o'girish:

The man is very fond of hunting. Bu odam juda ham ovga ishqiboz.

5. Qo'shma gapni qo'shma gap bilan ag'darish:

I have not seen him since I met him last

Men uni oxirgi marta uchratdan bo'lsam o'shandan beri ko'rganim yo'q.

Hit the iron while it's hot - Temirni qizig'ida bos.

6. Antonomik tarjima

He is old - U yosh emas.

He is young - U qari emas.

He is no fool - U aqlli.

7. Sinonimik tarjima

I came to study here - Men bu yerga o'qigani (o'qish uchun, o'qish maqsadida o'qish maqsadi bilan o'qiyman deb, o'qishni deb) keldim.

8. Kompensatsiya (oʻrnini qoplash):

This is where the shoe pinches - Вот, где собака зарыта - Mana gap qayerda (ekan).

Paddle your own canoe - Oʻz aravangni tort.

I hate movies - Men kinoni oʻlguday yomon koʻraman.

9. Qoʻshishlar (oʻrinli qoʻshishlar):

It is the means of Livelihood (S. Maugham) - Ha endi, (nima ham derdingiz) tirikchilikda.

Look, you haven't seen him as yet? - Hoy, menga qara (bu deyman) sen uni koʻrmadingmi?

10. Tushirib qoldirishlar:

He put his hands into his pockets - U qoʻllarini choʻntaklariga soldi.

The city of London is any of oldest one in Great Britain - London Angliyadagi eng qadimgi shaharlaridan biri.

11. Kalka (oʻzini koʻchirib olib oʻtish):

There was held the briefing of the visit of the president to Europe - Keyin prezidentning Yevropaga qilgan safari boʻyicha tafsilotlar (briefing) berildi - Там состоялся брифинг по визиту президента в Европу.

There was held a ammonth meeting Состоялся большой митинг.

Antifreeze - antifriz

Speedo-meter-spidometr

Machine - mashina

Pilaff (pilou) - plov

Peasant -dehqon - dexkan

Collective farm - kolxoz

Paranjan -paranji - parandji

Conference- konferensiya

12. Izohli tarjima:

Bu tarjimani turi tarjima tiliga manba tildagi vositani to'g'ridan-to'g'ri o'g'irish imkoniyati bo'lmaganda qo'llaniladi, ya'ni izohli tarjima (tushuntirish) beriladi.

The Nato general gave a greenlight to the military actions in Afganistan - Nato generali Afg'onistondagi harbiy harakatlarga katta yo'l ochib berdi.

Birinchi bob bo'yicha xulosa

Asl nusxaning til birliklaridan tarjima birliklariga o'tishni o'zgartirish yordamida amalga oshirish jarayoni tarjimamonlik (tillararo) transformatsiyasi deyiladi. Transformatsiya so'ziga e'tibor beradigan bo'lsak, bu so'z lotincha so'zdan olingan bo'lib **transformatio-o'zgartirish, almashtirish** degan ma'noni anglatadi.

Tarjima transformatsiyalari mazmun va ifoda rejasiga ega bo'lgan til birliklari bilan amalga oshirilishi tufayli ham shakl, ham dastlabki birliklar ma'nosini o'zgartirib, shakliy-semantik xarakter kasb etadi.

Tarjima transformatsiyalari tarjimada lug'at muvofiqligi bo'lmaganda yoki ushbu kontekst shartlarida qo'llanilmaslik xolatlarida, turli matnlarni tarjima qilishda tarjimon ishlatadigan tarjima usullari sifatida ko'rib chiqiladi.

O'zgartirish jarayonida dastlabki birliklar sifatida qaraladigan til birliklari xarakteriga qarab tarjima transformatsiyalarini leksik, grammatik va leksik-grammatik transformatsiyalarga bo'lish mumkin. Ularda o'zgartirish jarayonlari bir vaqtning o'zida asl nusxaning leksik va grammatik birliklarini qamrab oladi, ya'ni leksik birliklardan grammatik birliklarga o'tadi yoki aksincha. Tarjima jarayonida eng ko'p qo'llaniladigan **leksik transformatsiyalarga** quyidagilar kiradi: **transkripsiya va transliteratsiya** (bir alifbo harflarini boshqa alifbo harflari bilan yozish), **kalkalash** (boshqa tildagi so'zni aynan tarjima qilib yoki unga taqlidan so'z yaratish) va **leksik-semantik o'zgarishlar: konkretlashtirish, generalizatsiya va modulyatsiya**. Xulosa qilib aytganda, tarjimaning mantiqan barkamolligi, uning fonetik, leksik va grammatik qonun-qoidalar doirasida me'yoriy va madaniy jaranglashi, sog'lom akl-zakovat va chuqur tafakkur zaminida yaratilgan fikrlarning jonli nutq an'analari bilan chambarchas bog'liqligidadir.

Ba'zan tarjimonlar zaruriy uslubiy samaradorlikni yanada aniqroq yaratib berish maqsadida birliklarning moddiy jihatdan aniq tarjimasi tarkibiga manoni oydinlashtiradigan, to'ldiradigan so'zlar qo'shadigan, ayrim komponentlarni boshqa so'zlar bilan almashtiradilar. Bunday qo'shish o'zgartirishlar hosil bo'lgan birikma mikrokontekstida yopishsagina, ifodaning mantiqiy xulosasi to'la saqlangani holda, adekvatlik yuzaga keladi.

Har qanday so'z, ya'ni leksik birlik bu tilning lug'at tizimi bo'lagidir. Bu bilan turli tillarda so'z semantik strukturalarining o'ziga xosligi tushuntiriladi. Turli tillarda so'z mazmunida ko'pincha shu til tashuvchilariga xos bo'lgan dunyoni his qilishi o'z ifodasini topgan bir xildagi hodisa yoki tushunchalarning turlicha belgilari ajralib turadi. Bu esa tarjimada qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Har bir tilning o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi aslyatda foydalanilgan grammatik shakllarni tarjima tiliga ko'r-ko'rona ko'chirishni emas, balki ular vositasida ifoda etilgan fikrlarni muqobil shakllar yordamida vazifaviy qayta tiklashni taqoz etadi. Tarjima amaliyotiga shu nuqtai nazardan yondashilgandagina tarjima tilida aslyatdagi grammatik shakllarga mos qurilishli vositalarning yo'qligi o'z ahamiyatini yo'qotadi. Binobarin, ikki til shakllarining o'xshashligi tarjimada rasmiy xususiyat kasb etadi. Ushbu jarayonda tarjimonning qilayotgan tarjimasining no'xshovligiga leksik, grammatik, stilistik va shu kabi muammolar asos bo'ladi. Masalan, grammatik tushirib qoldirish, qo'shish, o'rin almashtirish- bu tarjimonning mahoratidan dalolat beradi. Agar tarjimon o'z kasbining yetuk mutaxassisi, shoir, yozuvchi bo'lsa, tarjima jarayonida hech qanday qiyinchilik unga muammo tug'dirmaydi. Tarjima pragmatikasi muammosi alohida yondashuvni talab qiladigan soha hisoblanadi. Shuning uchun tarjima jarayonida matnning pragmatik xususiyatlarini inobatga olish muhim. Shu bilan birga, matnning mazmuniy-uslubiy bo'yoqdorligini, syujetning ifoda darajasini hisobga olgan holda, leksikaning stilistik jihatdan o'ziga xosligini, frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlarini e'tibordan chetda qoldirmaslik zarur.

UMUMIY XULOSA

Pragmatika insonlar va belgilar o'tasidagi aloqadir. Tarjimada bu tushuncha asl matn o'quvchiga qanday ta'sir qilsa tarjima matni o'quvchiga shunday ta'sir qilish qobiliyatini anglatadi. Ko'plab olimlar o'z asarlarida pragmatika masalsini ko'rib chiqishgan. Xususan A. Neubert, Katrina Rays, Barxudarov, Komissarov; o'zbek tarjimashunos olimlaridan G'. Rahimovlar shular jumlasidandir. Tarjimon muvaffaqiyatli ishlashi uchun chet tilida ham, ona tilida ham yuqori malakaga, shuningdek, mintaqaviy geografik kompetensiyaga ega bo'lishi kerak, bu esa tarjimaning yuqori sifatli bo'lishini belgilaydi.

Bugungi kunda Respublikamiz mustaqillikka erishganidan so'ng tarjimon mutaxassislari tayyorlash masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Tarjimonning sermashaqqat mehnati tufayli xalqimiz jahon xalqlari bilan do'stlik aloqalarini mustahkamlamoqda. Tarjimon mehnati tufayli kitobxonlar jahon adabiyoti durdonalaridan bahramand bo'lmoqdalar. Bu bilan o'zbek kitobxonining estetik tuyg'ulari, didlari, tushunchalari kengaymoqdi. Tarjimon mehnati tufayli tilimizning lug'at boyligi oshirilmoqda, ona tilimizning badiiy ifoda vositalari kengaytirilmoqda. Shunday ekan tarjimon mutaxassislar tayyorlash va ularning sifatini yanada oshirish bugungi kunning dolzarb muommalaridan ekanligi shubhasizdir.

Tarjima mutaxassisligiga o'rgatishda talabalar nafaqat asliyatdagi til birliklarining lug'aviy ma'nolari bilan, balki ularning turli so'z birikmalari bilan turlicha munosabatlarga kirishuvidagi turli lisoniy ekvivalentlari bilan ham ishlashlariga to'g'ri keladi. Qolaversa tarjimaning asosiy lisoniy ob'ektlari bo'lmish tarjima transformatsiyalari haqidagi nazariy bilimlar ham rus tilidagi tadqiqotlarda bayon qilinganligi, yoki o'zbek tilida nashr qilingan ilmiy tadqiqotlarda masalaning ruscha va o'zbekcha tahlili o'rganilganligi bu masalani o'zbek tilida atroflicha bayon qiliga turtki bo'ldi.

Nazariy bilimlarga tayanilgan misollardan ma'lum bo'layaptiki, asliyat matnidagi kommunikativ maqsad, kommunikativ vaziyat darajasidagi ekvivalentlar tarjimaning badiiy qimmatini, estetik ta'sir kuchini belgilaydigan

eng muhim aspektlaridir. Bu o'rinda ko'pincha ingliz tilidan rus tiliga o'girilgan misollardan foydalandik va ruscha tarjimalardagi kommunikativ maqsad va vaziyatga bog'lik ekvivalentlik va ularning o'zbek tilida qayta yaratilishiga oid xulosalarimizni bayon qildik.

Shu bilan birgalikda, tarjimaning mantiqan barkamolligi, uning fonetik, leksik va grammatik qonun-qoidalar doirasida meyoriy va madaniy jaranglashi, sog'lom akl-zakovat va chuqur tafakkur zaminida yaratilgan fikrlarning jonli nutq an'-analari bilan chambarchas bog'liqligidadir.

Ba'zan tarjimonlar zaruriy uslubiy samaradorlikni yanada aniqroq yaratib berish maqsadida birliklarning moddiy jihatdan aniq tarjimasini tarkibiga manoni oydinlashtiradigan, to'ldiradigan so'zlar qo'shadigan, ayrim komponentlarni boshqa so'zlar bilan almashtiradilar. Bunday qo'shish o'zgartirishlar hosil bo'lgan birikma mikrokontekstida yopishsagina, ifodaning mantiqiy xulosasi to'la saqlangani holda, adekvatlik yuzaga keladi.

Har bir tilning o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi aslyatda foydalanilgan grammatik shakllarni tarjima tiliga ko'r-ko'rona ko'chirishni emas, balki ular vositasida ifoda etilgan fikrlarni muqobil shakllar yordamida vazifaviy qayta tiklashni taqozo etadi. Tarjima amaliyotiga shu nuqtai nazardan yondashilgandagina tarjima tilida aslyatdagi grammatik shakllarga mos qurilishli vositalarning yo'qligi o'z ahamiyatini yo'qotadi. Binobarin, ikki til shakllarining o'xshashligi tarjimada rasmiy xususiyat kasb etadi.

Ushbu jarayonda tarjimonning qilayotgan tarjimasining noo'xshovligiga leksik, grammatik, stilistik va shu kabi muammolar asos bo'ladi. Masalan, grammatik tushirib qoldirish, qo'shish, o'rin almashtirish- bu tarjimonning mahoratidan dalolat beradi. Agar tarjimon o'z kasbining yetuk mutaxassisi, shoir, yozuvchi bo'lsa, tarjima jarayonida hech qanday qiyinchilik unga muammo tug'dirmaydi. Agar bilim darajasi sust va tajribasi kamroq bo'lsa, Rederer M. aytganidek agar qo'lingdan tarjima qilish kelmasa, u boshqalar tomonidan bajarilishi kerak. Tarjimon shunday muammolarni o'rganib chiqib, ularni qanday bartaraf etishga bilim va ko'nikma hosil qiladi va o'ziga kerakli bo'lgan shart-

sharoitlarni yaratadi. Albatta, har bir mutaxassis o'z ishining natijasini ko'rishni istaydi va unga siqidildan harakat qiladi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash lozimki, tarjima jarayonidagi ekvivalentlik darajalarini, tarjima transformatsiyalarini inglizcha, ruscha o'zbekcha matnlar orqali o'rganish bo'lajak tarjimonlarga tarjima jarayonining umumlisoniy qonuniyatlarini atroflicha o'rganishga, tarjima jarayonida tillararo munosabatlarni qayta tiklashda til vositalarining qanday semantik, stilistik funksiyalari e'tiborga olinishini lozimligini va qanday qonuniyatlarga rioya qilish lozimligini ham nazariy, ham amaliy jihatdan o'rganib oladilar. Tarjima transformatsiyalari haqidagi bilimlarni chuqur egallash esa tarjimada shakl va mazmun birligini, tarjimada muallif uslubini saqlash qonuniyatlariga rioya qilishga yordam beradi. Tarjimonning sermashaqqat mehnati tufayli xalqimiz jahon halqlari bilan do'stlik aloqalarini mustahkamlamoqda. Tarjimon mehnati tufayli kitobxonlar jahon adabiyoti durdonalaridan bahramand bo'lmoqdalar. Bu bilan o'zbek kitobxonining estetik tuyg'ulari, didlari, tushunchalari kengaymoqda. Tarjimon mehnati tufayli tilimizning lug'at boyligi oshirilmoqda, ona tilimizning badiiy ifoda vositalari kengaytirilmoqda. Shunday ekan tarjimon mutaxassislar tayyorlash va ularning sifatini yanada oshirish bugungi kunning dolzarb muommalaridan ekanligi shubhasizdir.

Tarjimaning lisoniy transformatsiyalari o'rgatishda talabalar nafaqat asliyatdagi til birliklarining lug'aviy ma'nolari bilan, balki ularning turli so'z birikmalari bilan turlicha munosabatlarga kirishuvdagi turli lisoniy ekvivalentlari bilan ham ishlashlariga to'g'ri keladi. Haligacha inglizcha o'zbekcha va o'zbekcha-inglizcha akademik lug'atlarning nashr qilinmaganligi, tarjima mutaxassisligini o'rganayotgan talabalar asosan inglizcha-ruscha va ruscha inglizcha lug'atlardan foydalanishga majbur ekanligi, mavjud kam so'zli ikki tilli lug'atlarda ingliz tilidagi til birliklarining barcha ma'nolarini berish imkoniyati cheklanganligi ingliz tilidan o'zbekchaga, o'zbek tilidan inglizchaga tarjima nazariyasini va amaliyotini o'rganayotgan talabalar uchun ma'lum darajada qiyinchiliklar tug'dirayotganligi sir emas, qolaversa tarjimaning asosiy lisoniy

obektlari bo‘lmish ekvivalentlik va tarjima transformatsiyalari haqidagi nazariy bilimlar ham rus tilidagi tadqiqotlarda bayon qilinganligi, yoki o‘zbek tilida nashr qilingan ilmiy tadqiqotlarda masalaning ruscha va o‘zbekcha tahlili o‘rganilganligi bu masalani o‘zbek tilida atroflicha bayon qilishga turtki bo‘ldi.

Malakaviy ishimizda rus tarjimashunos olimlari tomonidan ishlab chiqilgan lisoniy transformatsiyalar haqida nazariy bilimlarni inglizcha matnning ruscha va va o‘zbekcha tarjimasida asoslashga urindik. Nazariy bilimlarga tayanilgan misollardan ma’lum bo‘layaptiki, asliyat matnidagi kommunikativ maqsad, kommunikativ vaziyat darajasidagi ekvivalentlar tarjimani badiiy qimmatini, estetik ta’sir kuchini belgilaydigan eng muhim aspektlaridir. Bu o‘rinda ko‘pincha ingliz tilidan rus tiliga o‘girilgan misollardan foydalandik va ruscha tarjimalardagi kommunikativ maqsad va vaziyatga bog‘liq ekvivalentlik hamda lisoniy transformatsiyalardan antonimik tarjima usuli orqali ifodalanishi va ularning o‘zbek tilida qayta yaratilishiga oid xulosalarimizni bayon qildik.

Tarjima jarayonida talabalar duch keladigan eng muhim qiyinchiliklardan biri tarjima transformatsiyalaridan amalda foydalana olmaslikdir. Tarjima transformatsiyalari usullarini bilmagan talabalar asliyatdagi so‘z va iboralarni lug‘aviy ma’nolarida o‘g‘irishga odatlanishadilar. Natijada ingliz tilidan o‘zbek tiliga, o‘zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilishganlarida jummlar g‘aliz, badiiy ifodadorlikdan yiroq bo‘lib qoladi, qolaversa tarjima transformatsiyalarini o‘rganish tarjima jarayonini o‘rganish uchun boy faktik materiallar bera oladi. Aynan shu jihati bilan bitiruv malakaviy ishimizda umumlashtirilga tarjima transformatsiyalarining turlari talabalarga bu haqida atroflicha bilimlar berishiga ishonamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. –Тошкент, “Ўзбекистон”, 2017й 592-бет
2. Abrahams.P “chakmokli yullar”1966 yil 140-bet
3. Abrahams.P “chakmokli yullar” 1966 yil 146-bet
4. Musayev. Q “Tarjima nazariyasi” Toshkent 2005-yil 352 bet.
5. Oxford Dictionary of English, Revised Edition. © Oxford University Press 2005 652 p
6. Salomov G‘ “Tarjima nazariyasi asoslari” Toshkent “O‘qituvchi” 1983й -218б
7. Salomov G‘. “Tarjima nazariyasiga kirish ” – Toshkent, 1978 -280b.
8. Salomov G‘. “Til va tarjima» T.1966 - 58b
9. Salomov G‘ «Adabiy an’ana va badiiy tarjima». T., «Fan» 1980;
10. Salomov G‘ «Tarjimon mahorati»,T., «Fan».1979
11. Sirojiddinov,S.,Odilova,G, Badiiy tarjima asoslari. 2012 -321-bet
12. Safarov Sh. Bushuy. T “Til va madaniyat” Samarqand 2006 -255 bet
13. “Tarjima nazariyasi va amaliyoti” ma’ruzalar matni 2018-yil 302 bet
14. Turaboyeva P.A Ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjimalarda pragmatikaning lingvistik ahamiyati”o‘zbek tili va adabiyoti” Toshkent 1979 N 5 64-65 b
15. Vinay J R Dabrelmet. “Stylistique compares du francaiset de langlais methode at traduction Paris” 1958 37 bet
16. Xalliday M.A.K.»Pattern sof languages»London.1966.29-30-bet
17. Zinger I “Tarjimon ustasi” – M., 1985. -164b
18. Акукленко В.В "Англо-русский и русско-английский словарь" "ложных друзей переводчика " М. 1969 17 с

19. Бархударов Л. С. Язык и перевод. (Вопросы общей и частной теории перевода) – М.: Международные отношения, 1975, - 324с.
20. Белинский В. «Сочинения Белинского», изд. Солдатекова, М., 1859.
21. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский. – М.: УРАО, 2000. – 207с.
22. Иванова И. П. Вид и время в современном английском языке. М., 1961, - 280с.
23. К.А. Пигин. Прагматическая обусловленность использования лексических трансформаций при переводе художественного произведения (на материале перевода произведения г. Роббинса «пират» с английского языка на русский) выпускная квалификационная работа. 2017 63с
24. Комиссаров В. Н. Теория перевода. - М.: Высшая школа, 1990, - 80с, 188-189с
25. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода.- М., 1980, - 207с.
26. Комиссаров В.Н. «Слово о переводе», М. 1973-211с.
27. Латышев Л. К. Курс перевода. Эквивалентность перевода и способы её достижения. - М.: Межд. отн., 1981, - 198с.
28. Латышев Л.К. Межъязыковые трансформации как средство достижения переводческой эквивалентности. Семантико-синтаксические проблемы теории языка и перевода. – М., 1986. 107с.
29. Лещенко М.И. Виртуальный и актуальный аспекты предложения. - Минск, 1988, - 189с.
30. Линн Виссон. Синхронный перевод с русского на английский. - М.Р.Валент, 1999. - 335 с.
31. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. - М., 1985, - 214с. Микушевич В. «Вопросы теории художественного перевода».
32. Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком? - М.: Стелла, 1994. - 144с.

33. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. – М.: Московский лицей, 1996. –190 с.
34. П. К. Миньяр-Белоручев Общая теория перевода и общий перевод М. 1980 ,99 б.
35. Черняховская Л. А. Перевод и смысловая структура. - М. международные отношения, 1976, - 298с.
36. Чужакин А. П., Палажченко П. Мир перевода – 2000. - М.: Валент, 2000, - 184 с.
- 37.Шведова Н. Ю. Грамматика.Языкознание: Большой энцикл.сл. Под ред. В.Н.Ярцева. – М., 1998. - 315с.
38. Швейцер А. Д. К проблеме лингвистического изучения процесса перевода.Вопросы языкознания.1970. - № 4. – 216с.
39. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика, - М., 1973, - 310с.
40. Швейцер А.Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты – М.: Наука, 1988. - 364 с.
41. Шевякова В. Е. Современный английский язык. - М.Наука, 1980. – 381с
42. Шендельс Е. И. О грамматической полисемии. - ВЯ, 1962, №3, - 258с.
43. Юдина Г. Г. Совершенствуйте устный перевод. - М. Межд. отн, 1976, - 176с.
44. Ю. Степанов Французкая стилистика М. 1965.-134с
45. Ғ.Раҳимов. Таржима назарияси ва амалиёти: дарслик-мажмуа . – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2016. – 176 б.

Internet saytlari:

- 1 . www.wikipedia.com/-Englishtransformations
2. www.wikipedia.com/-exercises about transformation
3. www.wikipedia.com-type of transformation